

Владимир Н. Цветковић*

НАУКЕ БЕЗБЕДНОСТИ – ОТКУД И ЗАШТО?

Сажетак: За разлику од дискурзивних почетака и дисперзивне специјализације друштвених наука у којој се грозничаво обежавала и бранила територија засебне дисциплине (тзв. матичност), данас је у истраживачкој и наставној димензији академског рада знатно заступљеније дисциплинарно укрштање, односно трансдисциплинарно истраживање заједничких предмета интересовања. У датом контексту настају и развијају се науке безбедности – интердисциплинарна научна област која уједињује знања из етаблираних научних дисциплина друштвених наука (социологија, право, историја, политичке науке итд) са организационим и другим наукама унутар истраживачких поља безбедности државе, друштва, корпорације или животне средине. Утолико свако истраживање безбедности почиње али и завршава с политиком која је извор и последица свеколиких безбедносних проблема.

Кључне речи: друштвене науке, историја, политика, безбедност

Науке безбедности са својих тридесетак година (не)званичног постојања спадају у најмлађи корпус друштвених наука. Међутим, не заборавимо, ни саме друштвене науке не могу да се похвале неком нарочитом дуговечношћу – сто педесет до двеста година, зависно већ од критеријума. Претходни вишевековни, птавише, миленијумски развој „хуманистичких наука”¹ одвијао се унутар подручја *права и ис-*

* Декан Факултета безбедности, редовни професор и научни саветник Универзитета у Београду. Докторирао политичке науке (1990) и филозофију (2001). Наставник и истраживач из области социологије и филозофије политике, историје филозофије и наука безбедности. Сарадник већег броја научно-образовних институција и стручних часописа у земљи и иностранству. Монографије: *Воља за ново – О генеалогји модерности* (1995; 2007); *Fear and Humiliation – Yugoslav War and Refugees in Serbia*, 1999), *Полис и филозофија – Античка филозофија и њен историјско-политички хоризонт* (2000); *Моћ и мудрост – О политичкој димензији филозофије* (2002). Уџбеници: *Филозофија – уџбеник за IV разред гимназије и стручне школе* (коаутор, више издања), *Социологија* (више издања); *Социологија политике* (2018); Web site: www.vnc.in.rs.

торије, две најстарије области дискурзивног мишљења у готово свим цивилизацијама.

У модерном академском жаргону, право и историја именују се као „правне науке” (рафинирани вид коментара и корисних тумачења обичајних правила и писаних закона политичких заједница) и као „историографија” (дискурзивна верзија негдашњих усмених приповести о прошлости лишена амбиције да служи као морално подучавање). Обе врсте наука своје порекло дугују заједничком темељу – филозофији, нарочито филозофији политике и/или етици, од које добрим делом преузимају појмове, методе, вредности и циљеве истраживања. Зато ће све посебне науке настале у модерном добу и даље носити у себи печат филозофије – како у сазнајном тако исто и у институционалном смислу.² Филозофија и њене дисциплине су се с временом развиле у више различитих праваца, облика и врста, стварајући хибридне форме које су, као чедо свог времена, опстајале или нестајале, у зависности већ од потреба водећих политичких и верских група унутар европске цивилизације. Најзад, једна од тих форми (подржана одговарајућим друштвеним потребама и интересима) изнедрила је оно што је касније названо „друштвене науке”. Њихова иницијална форма добила је и свој назив: *филозофија историје*.

(Не)званични утемељивач ове (не)признате филозофске дисциплине, напуљски правник и историчар Ђанбатиста Вико објавио је 1725. године прво издање својих *Начела нове науке (О заједничкој природи нације)*.³ У том делу, аутор је доказивао оно што је данас опш-

¹ У античка времена, оне су утемељене путем Платонове Академије и Аристотеловог Лицеја, да би се у раном средњовековљу преобликовале помоћу тзв. седам слободних вештина (граматика, реторика, дијалектика, геометрија, математика, астрономија и музика), које су свој процват доживеле са оснивањем универзитета, пола миленијума доцније. Исто као и данас, први универзитети, тј. њихови наставни програми задовољавали су најмање две врсте друштвених потреба: оне које су се тицале практичних (политичких) знања у вези са *управљањем заједницом*: право и реторику (уз неопходни корпус знања у вези са језиком итд.), и оне које су у вези са *одржавањем живота* – телесног (медицина) и духовног (филозофија као теологија). Негде између флукутирале су нејасно именоване области мишљења, данас познатије као физика, биологија, хемија итд.

² Универзитетска обичајност, од оснивања (12–13. век) до данас налаже да свако ко дипломира, односно докторира, независно од области у којој је истраживао, носи титулу „доктора филозофије” (*Ph.D.*).

³ Аутор је касније још три пута (1733. и 1744), како сам каже, „на бројним местима исправљао, појашњавао и проширивао” своје капитално издање. Умро је

те место свих наука о друштву: „историја је дело човека”, баш као што је и „човек дело или производ властите историје”, јединог подручја стварности које је у потпуности доступно његовом разумском сазнању.⁴ Викова *Начела* у кондензованом облику могла би се овако формулисати: људи долазе до поузданог (са)знања само о ономе што су сами створили; наша знања о природи увек ће остати ограничена на спознају о томе *како* се ствари одвијају, а никада нећемо одгонетнути *зашто* се то тако догађа (истина или смисао Природе остају нам недоступни јер човек није њен творцац); главно људско дело јесте његова властита историја (стварање друштва, политичке заједнице или „нације”) и само о њој (историји, тј. друштву) можемо стећи истинито знање. Онај ко усвоји дата начела „нове науке” разумеће друштво и/или историју као *израз људских жеља, намера и мотива*. Одговор на питање које се том приликом нужно поставља: да ли у свему томе има Божије воље, ми не можемо знати, самим тим ни доказати – можемо само веровати – али то већ не спада у домен научног, тј. објективног или доказивог знања. Управо на тим начелима изграђено је све оно што се данас зове *друштвена наука*.

Речена Викова поставка, артикулисана на већ за њега карактеристичан начин⁵ представљала је ипак само тек један, у оно време готово непримећен облик дискурзивног мишљења. Разлог за то био је

припремајући четврто издање *Нове науке*. Утолико је наликовао на свог узора – великог ренесансног уметника Микеланађела Буанаротија, који принципијелно никада није „до краја” завршавао своја дела.

⁴ На истом трагу писаће нешто касније и Имануел Кант док се у својим чувеним критикама („чистог” и „практичног” ума, „моћи расуђивања” и „религијског ума”) питао о постојању Бога, човекове слободне воље и бесмртности душе.

⁵ Наиме, Викова изворна *намера*, по његовим властитим речима, била је да путем новог начина (или „нове филозофије”) тумачења историје формира извесну „уљуђену теологију о Божјем милосрђу”. По том становишту, Бог је омогућио људима да живе по правди онолико колико је то њима уопште могућно с обзиром на то да су злоупотребили своју слободну вољу („источни грех”) и да су као такви онтолошки искључени из природе, тог чистог и некаљаног Божјег чина који је сачувао „потпуну правду” свог Творца. Методу и аргументацију које су чиниле Викову „уљудну теологију” и/или „критичку филозофију” утемељиле су и развиле потоње друштвене науке – световно мишљење о друштву и човеку. Уљуђена теологија постала је тако све само не разумевање историје као манифестације Светог духа у времену – што је била и остала основна поставка хришћанства коју је са страшћу изложио Аурелије Августин у својој *Држави Божјој*, хиљаду и више година пре него што је други „Римљанин” – Ђанбатиста Вико, писао своју *Нову науку*.

просветитељски покрет који је у то време доминирао интелектуалном сценом Европе. Окренути првенствено критици постојећег сталешког друштва, разоткривајући његову неправедност, односно бројне и незаслужене социјалне привилегије, сујеверје и моралну изопаченост и др, главни представници просветитељства (Волтер, Монтескје, Дидро и др) мислили су да ће њиховим напорима коначно ослобођени људски разум, изван стега традиције и/или историјског наслеђа, бити у стању да *изнова* створи нови, бољи и праведнији свет људи. Да би се то догодило, научавали су просветитељи, потребно је проникнути у „законе историје и друштва” – и то на исти онај начин на који се већ успешно откривају „универзални и вечни закони природе”. Идеолошка логика закључивања овде је била јасна: разумска спознаја „закона развоја друштва” и њихова „адекватна примена” у будућности обезбедиће стални напредак људског рода, слободу, правду и благостање свих народа и држава.⁶

Друштвени учинци таквих и сличних оптимистичких идеја и очекивања обелоданиће се и материјализовати током и након Француске револуције. Она је радикално преобразила готово све до тада постојеће друштвене и политичке институције у Европи.⁷ У новом друштвеном контексту, који је већ тада добио назив „модерно доба”, речи „наука”, „научна истина”, „научни доказ” и сл. добијају ново,

⁶ На овом месту треба приметити и то да нису сви просветитељи делили овај оптимистички и рационалистички „дух напретка”. Када је Кант, сасвим у духу Викових начела, закључио да о „стварима по себи” – дакле: Истини, Добру, Богу итд. никада нећемо моћи са сигурношћу да говоримо у категоријама разума, те да су стога кључне смернице нашег практичног (моралног) живота изван наше моћи суђења, онда је он с правом могао да закључи да „ако желимо да живимо као људи” – према умним етичким правилима и дужностима – онда *мо-рамо претпоставити* да Бог постоји, да је воља слободна, а душа бесмртна. Француски просветитељи тешко да би могли да прихвате такву сазнајну опрезност и моралну уздржаност.

⁷ Сличан политички и делом социјални подухват догодио се непосредно пре Француске револуције, али на другом крају света – у Северној Америци. Након антиколонијалистичког рата и победе у сукобу са својим оснивачем и метрополом (Велика Британија), новоуспостављене САД (1786) и уставни поредак који су донеле њене политичко-привредне елите (1787) послужили су као узор другим, сличним елитама „трећег staleжа” у Европи које су растакале „стари режим” (монархију) и то тамо где је овај био најјачи – у апсолутистичкој Француској краљевини, земљи која је територијално и по броју становништва у време подизања Револуције (1789) била убедљиво највећа, ако не и најмоћнија политичка заједница у Европи.

више и важније, тако рећи „свето” или „митско” значење. Наука, која је у просветитељству третирана као „светлост разума”, сада постаје искуствени концепт истине и морална идеја водила на основу које треба изградити нове политичке, привредне, културне, управне и, најзад, образовне установе. Нови универзитети и више школе требало би да се руководе основним циљем модерних времена: господарити светом природе (али и светом људи) помоћу науке и технике.

Руковођени датим циљем, модерни људи стварају представу о науци као о збиру одређених постулата истине засноване на *квантификацији* (све се може и мора (из)мерити) и *критици* (свака научна тврдња мора се *експериментално* доказати и проверити).⁸ Наука обезбеђује фундаменталне истине о постојању (тј. о „законима” света природе и друштва), које се даље преносе у корисне техничке производе (развој индустрије; олакшани свакодневни живот), али пре свега у друштвене институције, односно у свет политике, образовања и морала. Међутим, симптоматично је то да је водећа образовна институција Револуције, која се руководила таквим програмским циљевима била чувена Политехничка школа у Паризу (*L'Ecole Polytechnique*), основана ради школовања војних инжењера, тј. артиљеријских официра.⁹

У том новом, модерном институционалном контексту, наука по први пут излази из дуге сенке традиционалне филозофије и њених дисциплина. Све до тада, „филозофија” (шта год да се под тим именом подразумевало) служила је као заједнички кров за свеколика, „чисто разумска”, али исто тако и духовна и спекулативна знања. Традиционални теолошко-филозофски и практично-управни наставни предмети, који су заједно са медицином, математиком и астрономијом предавани на универзитетима Европе још од 13. века, на одређени начин били су органски део „филозофије” која је мало или нимало имала везе са некадашњом грчком „световном мудрошћу”. Насупрот томе, модерно световно друштво, саздано на конкретним друштвеним и политичким потребама и интересима, трагало је за употребљивим научним знањем, које је технички оперативно и друштвено корисно. Први корак у том правцу било је унутрашње ди-

⁸ Знатно касније, овим постулатима биће придодат и онај о *принципијелној оповргљивости* научних теорија – не постоје „коначне”, већ само тренутно доказане научне истине. Види: Карл Попер: *Логика научног открића*, Нолит, Београд, 1973.

⁹ Више о томе види: Ф. А. Најек: ”The Source of the Scientific Hubris: L'Ecole Polytechnique”, у: *The Counter Revolution of Science (Studies on the Abuse of Reason)*, The Free Press, London, 1955.

ференцирање „поља деловања”, „надлежности” или „матичности” различитих врста наука. Ово дисциплинарно специјализовање научног знања из области друштва (историје и права) трајало је, такорећи, до недавно, премда је и даље на делу само без оне снаге „подразумевајуће” сцијентистичке самодовољности.

Свет специјализације или уситњавања предметних области и метода, минуциозно знање „о малом” (издвојеном, засебном подручју стварности), које се доживљава као самодовољно или бар као „једино могуће” научно знање, дошло је до својих граница. То се, као и обично, најпре догодило у свету природних наука. Оне су прве схватиле да појединачни приступи издвојеним деловима стварности напросто нису довољни јер нису тачни, односно истинити. Не улазећи у питања „фундаменталних наука” као што су физика или математика, навешћемо само ноторни пример медицине: болестан човек се једноставно не може излечити ако се његово тело (али и дух) третирају као обичан или механички спој засебних делова. Здравље је целовито или је угрожено и као такво непостојеће (за оптимисте: „делимично”). Истина је, дакле, целовита или није истина. Оно што важи за појединачни физички (телесни) ниво још више важи за друштвени и/или историјски. Друштвени проблеми и предмети истраживања јесу вишедимензионални, а њихова спознаја захтева *истовремену* примену више различитих метода, тј. начина истраживања. Тек кроз такво „укрштање” приступа могуће је досећи до целовите истине о појединачном аспекту стварности. Речју, дословно *сваки* друштвени феномен има своју политичку, безбедносну, економску, верску итд. димензију. Њихове истине нису нити могу бити засебне или (потпуно) аутономне. Зато се оне изучавају као *моменти* јединственог тоталитета, док њихово поимање захтева не само интердисциплинарност већ и трансдисциплинарност. Појава наука безбедности то најбоље показује. Да бисмо исправно разумели дате поставке морамо се претходно подсетити почетака развоја природних и друштвених наука.

Природне и друштвене науке: институционални раскол

Издвојивши се из християнизоване (псеудо)филозофије, модерна наука се веома брзо поделила на два основна пола или облика: онај који је за свој предмет имао природу чије је „законе” тежио да

разуме и „открије” (тзв. *природне науке*), и онај који је за свој предмет имао друштво и/или историју које је желео да разуме и објасни али и преобликује у складу са спознатим истинама (тзв. *друштвене науке*). У тој подели, природне науке су релативно брзо стекле статус Науке, тј. науке „по себи”. Разлог за то јесте што природне науке продукују егзактно – објективно и проверљиво знање и зато што се баве ствари-ма које постоје независно од тога шта човек мисли о њима и њиховом карактеру, сврси или смислу. Природне науке прикупљају, класификују и мере искуствене податке на основу теорија које се постављају изван интуитивних или искуствених очекивања и притом се експериментално тестирају, тј. доказују. Сваки нови помак у том сазнању морао би да пружи искуствене доказе о својој истинитости која је притом и експериментално потврђена. Све што се не може експериментално доказати остаје тек идеја, замисао, смела хипотеза – све само не и „научна истина”. У принципу не постоји „коначна” научна истина: истине су увек привремене, а теорије једнократне и трају све док се не докаже могућност бољег – прецизнијег и свеобухватнијег научног објашњења. Тада стара теорија „постаје историја”, пуки део прошлости научне дисциплине и њоме се више не баве ресорни научници, већ – историчари.

Сасвим другачије, бар на први поглед, ствари стоје у друштвеним наукама. За разлику од природних наука, овде не постоје постојани предмети истраживања. У свагда променљивом свету човека тешко је, ако некада и немогуће одредити варијабле и константе, променљиве и постојане индикаторе и сл. Зато и нема експеримената, тог кључног услова научног доказивања. Могу ли се, ради потреба истраживања и доказивања, „понављати” век исте друштвене ситуације, па још увек и са истим поводима, узроцима и последицама? Да ли сва искуствена мерења и квантитативне евиденције могу обезбедити поузданост предикција које садрже математички докази?

Друштвене науке не могу да се служе експериментима не (само) зато што је то можда етички неприхватљиво, већ зато што то једноставно није могуће. Како доћи до поузданог – проверљивог заључка о људском понашању када један исти човек може различито да реагује у истим или сличним околностима или поводима? Шта тек онда рећи за друштвене групе и заједнице? Наведене ноторности, међутим, како показује историјско искуство, нису смекшале научне амбиције и тежњу ка егзактности друштвеним наукама. Напротив. Поврх спознаје својих начелних методолошких ограничења друштвене науке не

престају да траже неки „објективни метод” који би их изједначио или бар приближио природним наукама.

Независно од свега тога, иницијални унутрашњи раскол у Науци, премда логичан и очекиван, никада није био потпуно радикалан нити коначан. Ако ћемо право, жеља за „синтезом”, „синергијом” или „тоталитетом” никада није престала да постоји, поготово у академским заједницама склоним сцијентизму и наивном позитивизму. Ипак, уколико бисмо желели да у пар речи сведемо историју институционалног развоја префлексције модерне науке на европским универзитетима, ствари стоје отприлике овако: етаблирани професори и истраживачи из природних наука, фокусирани на своје предмете, као научници углавном остају незаинтересовани за сва „друштвена питања” која су иманентна науци и научним истраживањима. У начелу се сматра да етичка и друга питања нису у компетенцији научника „природњака”. С друге стране, „друштвењаци” се и даље ломе и огорчено споре око статуса науке у својој бранши. Екстремне позиције заузимају с једне стране „сцијентисти”, они који верују да се људски постуци могу објаснити истим методама које се користе у анализи физичких или биолошких активности (за њих је наука врховни медиј објективне истине – једна и недељива, без обзира на предмет истраживања), док су на другој страни „хуманисти”, они који верују да су људи са својом свесношћу и разумом особита природна али надасве *друштвена* створења, која се због тога не могу подврћи универзалним методама и законоликим генерализацијама (наука је овде само један од облика истине).¹⁰ Наравно, између ова два екстремна стајалишта постоји безброј „нијанси сивог” (тзв. средњи пут), мноштво методолошких компромиса који су више ствар еклектичког спајања него аутентичног мишљења.

Како год, сви дискурзивни приступи на основу којих су се анализирали, класификовали и тумачили историјски, тј. друштвени и/или политички догађаји и процеси унутар модерног доба (19–20. век) добијали су ознаку „научности” унутар академске јавности само онда када су се угледали на „природне науке”. Притом се често заборавља да су и саме „природне науке” чедо свог времена. Чак ни оне нису самоникле, нити независне од друштвених (политичких и економских) усмеравања. Исто важи и за њихов институционални престиж: у корену природних наука стоји филозофија, као „филозофија при-

¹⁰ Упор. Имануел Волерстин: „Изум две културе”, у: *Модерни светски систем*, ЦИД, Подгорица 2012, том II, стр. 290–293.

роде”. Због тога природне науке нису ни лако а ни брзо заузеле место на врху универзитетске пирамиде разумског (са)знања. Данас је то заборављено, али треба знати да су у својим институционалним почецима природне науке морале да прођу трновит пут до друштвеног признања и статуса.

*

Природне науке су се нагло развиле од средине 19. века нарочито захваљујући новим универзитетима који су инсистирали на укидању дотадашње традиције фаворизовања хуманистике и теологије. У то време, широм Европе и обе Америке убрзано су стварани универзитетски одсеци посвећени „фундаменталним наукама” (математика и физика; биологија и хемија итд.) и ницале су бројне „политехничке академије” намењене практичној употреби онога до чега се долазило у науци „као таквој”. Упркос томе, на већини старих универзитета и даље је важила директна веза измеђе науке и филозофије, тј. Истине и Добра – правде и етике. Тек крајем истог века, филозофија се (неоправдано?) почела изједначавати са метафизиком (као таква отписује се као ненаука), док „чиста наука” постаје строго експериментална природњачка грана знања – начелно изван питања коначних истина (теологија) али и питања морала или употребе научних достигнућа. Настали раскол између „научника” („природњака”, емпиричара, позитивиста) и „филозофа” („друштвењака”, херменеутичара, наратора) довео је до узајамног оптуживања за бескорисност и/или продају магле, и тај сукоб, уз мање осцилације, такође траје до данас.

Као реакцију на изборену самодовољност „природњачких” научника, „хуманисти” 19. века оснивали су своје посебне одсеке који су се битно разликовали од свих дотадашњих студија права, историје, теологије или књижевности. На новим одсецима „хуманистике” изучавале су се ствари које никада раније нису постојале на универзитетима: самоубиство, политички и верски фанатизам, групе за притисак, сиромаштво, социјалне разлике и дистанце, политички избори... Проучавање тих и таквих феномена није било могуће у оквирима старих „слободних вештина”, укључујући ту и традиционалну Историју и Реторику или филозофију у виду Дијалектике. Међутим, проблем је био (и) тај што нико није знао како уопште да назове новонастајуће врсте неприродњачких наука: да ли као „моралне науке” или као „социјалну физику”, „социјални инжењеринг”, „науке о човеку” или...? Није се много знало ни о њиховој природи, тј. сврховитости: могу

ли се „нове науке” третирају као научне дисциплине са засебним подручјима и методама истраживања, или је можда то све само још један од облика традиционалне хуманистике? Да ли је на делу нека нова секуларна метафизика, или можда учење о управљању друштвом/државом? Тако је поред недоумица везаних за именовање нових наука био је упитан и сам научни легитимитет тих новонастајућих друштвених паразита на телу етаблираних дисциплина посвећених човеку и природи.

Истине ради, слична конфузија постојала је још од средине 18. века и настанка Викове (често оспораване) „филозофије историје”. Још тада је у оптицају било мноштво различитих идеја и предлога како да се назове Нова наука о историји: „антропологија”, „физиологија”, „анализа идеја и чулности”, „политичка економија”, „политичка аритметика”, „наука о управљању”, „друштвене вештине”, „идеологија”, „науке о моралу” и „наука о човеку” итд. Све наведене варијанте сводиле су се на нешто што се током целог 19. века колоквијално називало општим заједничким именом „наука о моралу”. За нас је то важно јер такав назив открива оно што је заједнички именитељ за све науке које се баве човеком: *доминација идеологије*. Ниједна друштвена наука не може да избегне тај усуд модерности, али зато може да га освести (разуме) и као таквог заузда. Од тог (само)поимања мање ће зависити њен „научни статус”, а више истина до које је свима стало.

Због тога ваља подсетити на нешто што је постало опште место дискурзивног мишљења: идеологије немају своје засебно подручје „деловања”, оне су свепрожимајући супститут предмодерне „слике света” од које су настали вишеструки „погледи на свет”.¹¹ Као модерне (псеудо)религије, идеологије афирмишу веровања, вредности и циљеве који се односе на руководеће идеје модерног доба – слободу, једнакост, братство итд., а зависе од друштвеног статуса, економских интереса и политичких ставова социјалних и политичких актера који чине јавни простор. Нове „моралне науке”, међутим, нису желеле да се сведу на неку од постојећих врста политичких идеологија, већ су настојале да се издигну изнад дневних и тренутних потреба ове или оне друштвене групе или институције. Упркос томе, друштвени контекст модерне социјалне (класне) напетости, непостојање социјалне

¹¹ Више о томе види В. Н. Цветковић: „Политичке идеологије – стицање и управљање моћи”, у *Социологија политике – проблеми, теорије, идеологије*, Београд, 2018.

бриге, колонијализам и расизам, идеолошка искључивост и економска неједнакост, као и многе друге тегобне последице узнатредовалог модерног доба – нису дозвољавале да се стасавајуће друштвене науке једнострано одвоје од свог друштвеног извора разлога постојања. Због тога је утицај идеологије на друштвене науке био (и остао) свеприсутан и константан. О томе сведоче не само непрегледне научне рационализације либералних, комунистичких или конзервативистичких начела у друштвеним (политичким, економским, социолошким и др.) теоријама већ и амбиције „критичких дисциплина” у свим друштвеним наукама где се са пуно ентузијазма обећава „научно сагледавање стварности”, „откриће истине” и њена имплементација у оболело друштвено ткиво.

*

Ако оставимо по страни наведене генерализације што се тиче настанка и карактеристика друштвених наука (са свим њиховим уобичајеним мањкавостима) и усредсредимо се на питања институционалне генезе, онда можемо констатовати да су друштвене науке током 19. века функционисале више као нека врста друштвеног покрета, а мање или никако као скуп етаблираних научних подручја и дисциплина. Оне су се развијале захваљујући активностима стручних удружења, прецизније – добровољних организација универзитетских професора (који су предавали права, историју, етику итд. али и оних који су се бавили физиком, математиком, медицином итд.), јавних делатника (политичара, новинара, адвоката, књижевника), државних службеника и предузетника (већином трговаца и понеких индустријалаца).¹² Њихова главна тема биле су „неопходне реформе” друштва – та акутна потреба модерног доба, нарочито од када су уочене и већ добрано искупане његове социјалне мањкавости (највеће разлике између богатих и сиромашних у историји), политичке недоречености (обећана а неоставарена једнакост, слобода жртвована ради безбедности и сл.) и социјалне патологије (криминал, наркоманија, алкохолизам...). У

¹² То нису биле академије наука (попут оних у Лондону и Паризу), већ аутентичне стручне „невладине организације” чији називи довољно говоре за себе: у Великој Британији, удружења статистичара – Друштвено-научна асоцијација (SSA; основана 1856); у САД – Америчка друштвено-научна асоцијација (ASSA, 1865); у Бриселу – Међународна асоцијација за развој друштвених наука, 1862; у Немачкој – Удружење за социјалну политику, 1890. итд. Види: Lawrence Goldman: "Victorian Social Science: From singular to Plural", in: *Organization of Knowledge in Victorian Britain* (ed. M. Daunton), Oxford 2005.

том смислу, од настајућих друштвених наука очекивало се да буду део реформских захвата у друштво, тј. да „научно” објасне узроке – разлоге постојећег стања, те да на исти – „научни начин” формулишу разлоге, оправдања и препоруке за успостављање „рационалнијих” и „бољих” (или „моралнијих”) друштвених вредности и државних институција.

Преломни моменат био је уврштавање друштвених наука у универзитетске програме великих политичких и академских центара у Француској, Великој Британији и САД.¹³ Лед су пробали *економија*, *социологија* и *политичке науке*. Оне су добиле задатак да проучавају тржиште, грађанско друштво и државу.¹⁴ На основу њихових налаза, друштвени делатници су желели да епоху прилагоде науци, дакле, Разуму. Јасно је зашто су онда баш наведене науке избиле у први план.

Због своје (не)сумњиве корисности, најцењенија друштвена наука – *економија*, од када се етаблирала као академска дисциплина будила је лажна очекивања да је у стању да са сигурношћу предвиђа будуће догађаје на појединачним и глобалним тржиштима. Премда се и сами економисти често оградају (неуспешно) од таквих и сличних очекивања, економска наука и данас важи за најезактнију а самим тим и за водећу и најкориснију друштвену науку. Слично ствари стоје и са статусом и развојем *социологије*. Штавише, она је и настала са циљем да обезбеђује добре дијагнозе и успешне терапије за „болесно” (модерно) друштво. Као и економисти, социолози су свагда били (а већина можда и остала) у потрази за „законитостима друштва” чијим би се „открићем” политичка заједница могла преправити или направити у складу са потребама, тј. руководећим вредностима науке (разума, истине итд.).

И док су у случају економије потребе, вредности и циљеви углавном увек били исти (и за истраживаче и за кориснике) – акумулација капитала, рентабилност, продуктивност и сл., унутар социологије потребе/вредности појављивале су се у широком спектру модерних идеологија које су у својим „чистим” формама (либерализам, конзер-

¹³ Наводимо само неке од њих: Науке По (Париски институт за политичке студије, основан 1871); Лондонска школа за економију (LSE, осн. 1895); Универзитет Џонс Хопкинс, Балтимор (први истраживачки универзитет у САД, осн. 1876), Факултет за политичке науке на Колумбијском универзитету (осн. 1890), Универзитет у Чикагу (1892, основано прво одељење за социологију у свету).

¹⁴ Упор. Имануел Волерстин: „Стварање номоетичких дисциплина” у: *Модерни светски систем*, ЦИД, Подгорица, 2012, том II, стр. 303–316.

вативизам, комунизам) апсолутизовале слободу, стабилност или једнакост. Вођени таквим вредносним оријентирима, многи социолози и данас (уз неизоставна позивања на „научност” и ограђивање од идеологије и амбиције да се мења оно што се истражује) имплицитно настоје да изграде „слободнији” или „праведнији свет” и тако остају криптоидеолози који покушавају да укажу на „поправку” онога што се поправити може. Нешто мање амбициозни били су (и остали) они који се баве политичким наукама – њих првенствено занима деловорност политичких институција и стога знање које они стварају има једноставнију – прагматичну намену концентрисану на разумевање политичких процеса и употребу тог знања.

Како видимо, свака од ових дисциплина или области унутар поља друштвених наука (а то „поље” јесте друштвено биће човека: мотиви и обрасци понашања, начини образовања и циљеви деловања институција итд.) логично садржи, али то не жели увек и да призна, одређени идеолошки набој (нормативне стандарде) и политичке амбиције (разумевање и уједно преображавање испитиваног феномена). Идеолошке вредности и/или политички интереси *уткани* су у саме основе постајања друштвених наука и тај усуд није могуће избећи или замаскарати прокламованим, а никад досегнутим начелима „објективности” и „вредносне неутралности”. То, наравно, не значи да су друштвене науке непотребне, некорисне или унапред осуђене на идеолошке промашаје. Напросто, оне постоје јер их друштво тражи – део су модерне производње и начина живота и као такве чине саставни део савременог света чија је структурна одлика – перманентна (не „повремена” или спорадична) криза.

*

Премда идолатрија науке као неке врсте „друштвеног спаса” и даље провејава у универзитетским истраживањима и предавањима (од избора тема до начина њиховог представљања, истраживања и тумачења), оно што је с временом сазрело као опште место друштвених наука јесте потврђена поставка да оне не могу просто да испоручују готова „научна решења” за друштвене проблеме. Оне „науке” које то чине нису никаква наука, већ само обичне моралне лекције: „имати став” о нечему не значи бити у праву; фаворизовање вредносних хијерархија приликом одабира и анализе друштвених проблема *не обезбеђује* научну истину. У том смислу ваља подсетити да је предмет

друштвених наука свака реалност за коју људи *верују* да је „стварна”.¹⁵ Друштвене науке трагају за узроком и последицама, садржајем, обимом и дометом социјалних процеса и њихових последица који имају значења *независна од ставова* конкретних друштвених актера, баш као и од вредности које им истраживачи, често и несвесно приписују. Тежње ка егзактношћу и ка мерењима по угледу на природне науке подразумевају се, али оне саме по себи не значе ништа јер немају конститутивни значај нити руководећу снагу коју имају у природним наукама.

Након стотинак година, током којих су друштвене науке стекле афирмацију и потврдиле свој значај, показало се да оне имају одређени сазнајни па тако и утилитарни капацитет само онда када не излазе из епистемолошких оквира и начела које је још пре три столећа поставио Ђанбатиста Вико. Говорећи модерним језиком, то би значило да се друштвене науке морају чувати неколико уочених стандардних грешака или *заблуда* које и даље представљају дечије болести у развоју „наука о друштву”.¹⁶ Прва, назовимо је *конструктивистичка заблуда*, односи се на статус онога што се истражује и чему се тежи: квалитети које опажамо у друштвеним наукама нису никакве особине по себи (као што је то случај у природним наукама), већ су то начини и одлике на које смо научили да групушемо и класификујемо појаве. С обзиром на то да овде (друштво; историја) не постоје непроменљиви предмети сазнања, о њима се не може стећи неко „објективно знање”, нарочито не оно које би се преточило у „историјске законе” или неку другу сличну „објективистичку” конструкцију.

У том се истом оквиру налази и друга заблуда – *историцизам*. Реч је о сцијентистичком веровању да се целокупна историја одвија по увек истим – „друштвеним законима”, који су аналогни „природним законима”. Ова заблуда има своју директну употребну (политичку) вредност и зато је толико заступљена унутар широког јавног мњења. Идеја историцизма је једноставна и враћа нас на почетке конституисања друштвених наука када се веровало, као што се изгледа верује и данас, да када пронађемо или „откријемо” неки тобожњи „природни закон друштвеног развоја”, онда долазимо у ситуацију да променимо стварност према нашим (тренутним) потребама!¹⁷ Очигледно, то је

¹⁵ Наук, *ibid.*, р. 26.

¹⁶ Упор. В. Н. Цветковић: „Метафизика и специјалистичка знања” у: *Социологија – основни проблеми, појмови, приступи*, Београд, 2015, поготово стр. 28–38.

¹⁷ Идеја о прављењу нове стварности нарочито је заступљена у политичкој пракси која настоји да „изграђује државе” према либералним идеолошким рецептима. Упор. суптилан напор те врсте код Френсиса Фукујаме: *Изградња државе*,

последница кључне модерне идеолошке поставке по којој „знање је моћ” (Бекон). Најзад, свако ко сматра да се историја одвија независно од воље конкретних људи додатно ризикује да све што се догоди објашњава наводном „неумитношћу догађаја”.¹⁸ Таква ревитализација античког стоицизма и „удеса судбине” можда и није погрешна ствар из угла психологије, но свакако не спада у домен научног виђења и тумачења ствари.

Трећа, назовимо је „калкулистичка” или – *техницистичка заблуда* односи се на проблем мерења друштвених феномена и нарочито тумачења тако формираних „чињеница”. То се поготово односи на распрострањену манију прављења „ранг-листа” и индекса „напредовања” или „назадовања” у односу на мерени проблем. Некада су то били привредни раст, криминал, војни потенцијал и сл., док је данас популарније мерити индекс медијски атрактивнијих ствари као што су корупција, срећа, правда, хуманост, задовољство и сл., или пак политички конјунктурних као што су „одрживи развој”, „еколошка свест” и друге идеолошке конструкције. Веровање да се апстрактни „квалитет” може (из)мерити као паприке на пијаци остаје да траје као нека врста сцијентистичке баштине модерне цивилизације, део наслеђа наивне просветитељске вере у (све)моћ науке.

Исто важи и за следећу, четврту заблуду, стручно названу *методолошки колективизам*. Она је преузета из богатог филозофског наслеђа и потраге за принципима историје. По том становишту, сви друштвени (историјски) феномени могу се објаснити коришћењем неке јединствене појмовне матрице или свеобухватне „теорије”. Употреба одређеног „теоријског калауза”, тј. универзалног каузалног принципа (нпр. класна борба, функционално прилагођавање, (а)историјске структуре и сл.), наводно, „отвара сва (научна) врата”, тј. објашњава све историјске појаве. Тиме се превиђа да предмет научног истраживања никада није тоталитет *свих феномена* који се могу посматрати у датом времену и простору, већ су то увек и само одређени *аспекти стварности у конкретном времену и простору*. Ако се они као такви поопште и прогласе „универзалним”, онда се долази до класичне грешке у мишљењу које брка или вештачки спаја појединачно (индивидуалне

Филип Вишњић, Београд, 2007. У основи овог и сличних теоријских подухвата стоји већ више пута критикована сцијентистичка заблуда, тј. „веровање да људска историја, која је резултат интеракција безбројних људских намера мора бити подложна једноставним законима доступним мишљењу...”, Наук, *op. cit.*

¹⁸ Види: Карл Попер: „Беда историцизма”, у: *Критика колективизма*, Ф. Вишњић, Београд 1998.

мотиве) и опште (друштвени контекст једног историјског тренутка) претварајући их у извесни метафизички постулат.¹⁹

Како год, свест о заблудама истраживања сведочи о зрелости науке. До тога је, ипак, требало доћи. Онда када су добиле своје друштвено признање и постале саставни део универзитетских наставних програма и истраживања, друштвене науке су кренуле у унутрашње диференцијације и специјализације. Осим првобитно етаблираних друштвених наука (економије и социологије) и старих, наслеђених и реформисаних подручја (филозофије, права, историје, филологије) настало је још низ „основних” (психологија, лингвистика, етнологија, демографија, политичке науке итд.) и „хибридних” облика друштвених наука (криминологија, социјална психологија, социјална патологија, политичка антропологија итд.). Списак није коначан, нити то може бити услед динамичног карактера модерних друштвених наука.

Потврда тога јесте настанак и развој наука безбедности (или студија безбедности) које су, као и све (друштвене) науке, производ потреба свог времена, као и најновији резултат унутрашњих реформи унутар друштвених наука којима је то, очигледно, *modus vivendi*. Данас, а то означава време у последњих неколико деценија, у друштвеним наукама мање се инсистира на дисциплинарном чистунству и традиционалистичкој „матичности”,²⁰ а више на самим друштвеним феноменима које ваља испитати са више страна, тј. из различитих дисциплинарних углова. То само по себи претпоставља и коришћење разноликог теоријског алата – употребу већег броја појмовних матрица које дају увид у више различитих димензија истог (анализираног) феномена.

Зато су актуелни истраживачки, а нарочито *постдипломски* наставни програми (мастер и докторске студије) на престижним универзитети-

¹⁹ Алтернатива би била тзв. *методолошки индивидуализам*, истраживачки поступак који тумачи друштвене процесе на основу појединачних, личних циљева, мотива и акција. У том случају, „колективистички појмови” као што су класе, норме, традиција, менталитет и сл. остају корисни при опису, не и при *објашњењу* друштвених појава. У Европи, корени овог приступа налазе се делимично већ у херојским почецима социологије (Диркемове анализе религиозности), док су већ сасвим развијене у „теорији разумевања” Макса Вебера и у школама економиста и логичара попут Хајека, Попера и др. Исти приступ, готово од самих институционалних почетака социологије, економије и политичких наука постојао је у америчким академским круговима и ондашњим истраживачким школама које су у развијеном облику преузимали Мертон, Липсет, Будон и др.

²⁰ Питање одређивања територија – борба између научних дисциплина за овлашћеним бављењем одређеним друштвеним феноменима, односно „надлежношћу”: ко је овлашћен, а ко није да се нечим бави.

ма првенствено фокусирани на спознају *целине* друштвеног проблема (феномена), а не као пре на научне дисциплине којима се парцијално обухватају одређена – омеђена подручја друштвене стварности. Да ли је то само мода или логичан резултат развоја друштвених наука – показаће време.²¹ Извесно је да су науке безбедности настале управо у *процесу између*, назовимо то, *дисциплинарног и феноменолошког* приступа изучавању друштва, те да како такве морају изнети (или подносити) сав терет те актуелне позиције научног мишљења.

Изучавање и креирање безбедности

Већ смо указали на то да најбољи начин да се прати развој неке науке јесте да се следи њена институционализација. Институционално признање, као израз друштвеног признања сведочи о релевантности датог облика знања, његовој употребној моћи, односно корисности. Свака друштвена наука мора да прође такав историјски тест уколико жели да опстане. Другим речима, ваља видети како се одређени корпус знања везивао за специфичан предмет истраживања, те како се и зашто обликовао тако да постане засебна научна област и као такав наставни предмет(и) на универзитету.

Да би коначно „успела”, тј. постала део научних и образовних институција, свака грана друштвених наука и њихових дисциплина мора да задовољи не само уобичајене стандарде научне истинитости (провељивост, егзактност, целовитост итд.) већ исто тако и да пружи доказе о својој „друштвеној оправданости”, те да као таква буде прихваћена на интелектуалном, политичком и економском тржишту. Борба за такво признање прилично је сложена и представља изазов

²¹ Контрoверза је тим већа јер се овим приступом лако губе или потискују основна дисциплинарна знања појединачних дисциплина која за научно мишљење имају исти значај као што га познавање језика има за споразумевање између људи. Наиме, исто као што не може бити добар уметник онај ко не познаје основе свог умећа (апстрактни сликар који не уме да нацрта портрет или да наслика пејзаж само је обичан аматер који покушава да „прода” своју уметност), тако исто није реално очекивати да неко постане стручњак за издвојени део или аспект друштвене стварности о којој, наводно, зна много (нпр. о безбедности) а да ништа не зна о контексту те стварности и не зна како може да је сазна (самим тим, не уме да је опише, истражи или разуме помоћу доследног и логички заокруженог мишљења заснованог на конкретном појмовном скупу). Тешко је, заправо – немогуће је бити лекар-специјалиста без знања интерне медицине.

не само за непосредне актере (научнике, институте, универзитете) већ и за посредне и директне кориснике (од политичара и јавног мњења до институција државе и привредних грана).

У том вртлогу интереса, потреба и захтева који долазе од стране „друштва” (у шароликом спектру значења те речи) с једне, те „академске заједнице” (шта год да се под тим подразумева) с друге стране, настајале су, профилисале се и калиле све до сада признате друштвене науке. Било је и оних које су пропале услед компромитације,²² па опет, већи број је наставио да се развија и добија нове форме настале из међусобног преплитања и надограђивања. Један такав производ јесу и новостасале науке безбедности, дериват социологије и политичких наука који има амбицију да изгради ако не већ властити предметни свет, оно свакако властите теоријске и/или методолошке постулате и алатке.²³ Што се „корисности” тиче, она је безмало очигледна, премда не и несумњива.

Слично као и непосредни извори (социологија и политичке науке; право и историја), науке безбедности постепено изграђују свој идентитет помоћу предмета истаживања, односно *тематских подручја* којима се баве. Колико год тематика безбедности била разуђена, несумњиво је да се увек у првом плану налази – *држава*. То не може да чуди јер је држава, као модерна политичка заједница, директни или индиректни предмет истраживања и већине других друштвених наука. Знање о држави утолико је *conditio sine qua non* за изучавање било ког референтног објекта безбедности (*оно што се штити*), исто тако и субјекта, односно посредника или „провајдера” безбедности (*онај који*

²² Наведимо овде пример „сугенике”, популарног, испоставиће се много касније, пседонаучног гледишта прве половине 20. века, које је имало амбицију да постане научна дисциплина, при чему је постало нешто много значајније (и много горе!) – друштвено прихваћени програм за „побољшање људске расе”. Покрет за афирмацију „добрих гена” постао је део званичне здравствене политике у демократским САД и у нацистичкој Немачкој, што је довело до стотине хиљада насилних абортуса, законски уређене стерилизације брачних парова и низа сличних злоупотреба медицине који су додатно пропагирали политику засновану на расним предрасудама, а све у циљу стварања „супермена” (САД), односно германског „натчовека” (Немачка). Данас је у оптицају политички коректнија формулација „планирано родитељство”, која је произвела „генетички инжењеринг”, нову дисциплину или грану науке која настоји да постане институционално призната – за сада, срећом, без пуно успеха.

²³ Више о томе у тематском зборнику радова: *Ризик, моћ, заштита (Увођење у науке безбедности)*, Београд, 2010.

штити), укључујући ту и безбедносне проблеме (*оно од чега се штити*) и вредности (*разлог због чега се нешто штити*).

Такође, држава је кључни фактор безбедности у готово свим друштвеним контекстима. Утолико је за науке безбедности дискурзивно *знање о држави* – њеном настанку и развоју, облицима и потенцијама, мањкавостима и потенцијалима – нужан услов за свако теоријско или практично прегнуће. О томе, коначно, сведочи и сам развој наука/студије безбедности: зачете у предметној форми међународних односа, социологије и социологије политике, преко психологије, етике и екологије итд., догурале су до властитог, премда не и аутономног тематског оквира и друштвеног признања – увек уз подразумевајући постулат да је држава стожерни (што не значи нужно и једини!) предмет истраживања.

Исто важи и за методе и/или теорије које се појављују унутар истраживачког поља наука безбедности: теорије реализма и тзв. „либерализма”²⁴ очигледно су наслеђе „међународних односа” и готово да су неупотребљиве на плану истраживања корпоративне или еколошке, делом чак и националне безбедности. Исто важи и за тзв. концепт секуритизације, који данас функционише као једна од главних теоријских алатки у наукама безбедности, а није ништа друго до препричани сажетак психоаналитичке „теорије означитеља” Жака Лакана и његових наследника. Слично важи и за никада јасно одређен концепт „конструктивизма” чија се генеза може пратити још од француских просветитеља и шкотских економиста-етичара, преко оснивача социологије (О. Конт) до савремених социолога или ауторитета из домена ране психологије личности (Пијаже, Виготски и др). Шта тек рећи за математичку „теорију игара” и „дилему затвореника”, које су стекле статус безмало универзалних научних метода, често коришћених управо у студијама безбедности. Слично или исто важи и за функционализам, (пост)структурализам, „критичку теорију друштва” и друге социолошке теорије (о „феминистичком приступу” да и не говоримо). С друге стране, већина теорија које су данас у оптицају унутар друштвених наука више нису привилегија

²⁴ Логично је очекивати да је супротност „реализму” неки „идеализам”, но то овде није случај из чисто идеолошких разлога: обе школе мишљења легитимне су унутар либералног „погледа на свет”. У супротном, опозит „либерализму” била би нека „тоталитарна” теорија (комунистички етатизам, нпр). Обе наведене школе мишљења потичу са америчких универзитета и војних школа, и обе се могу читати као рационализација и легитимизација спољне политике америчких администрација.

једне научне дисциплине и „њеног” подручја истраживања, већ се уз веће или мање измене могу искушавати у различитим предметним областима, па тако, између осталих, и у наукама безбедности.

Оно што би требало да буде главна теоријска *differentia specifica* наука безбедности – независно од непосредног истраживачког подручја (држава, компанија итд.) – јесте изградња појмовног система и истраживачких приступа (аналитичких „модела” или „процедура мишљења”) који би били оспособљени да препознају тзв. слабе стране предмета истраживања, тј. референтног предмета безбедности (онога што се жели заштитити). У том случају, науке безбедности би биле нека врста трансдисциплинарне синтезе методологије откривања посебних, другим наукама невидљивих или можда небитних особина/карактеристика предмета истраживања. У том прегнућу, највероватније, крије се методолошки идентитет и појмовни потенцијал за даљи развој наука безбедности.²⁵

Слабе, крхке и незаштићене стране (видови, димензије...) референтног предмета безбедности, тј. идентификовање тачака крхкости или „слабости” унутар различитих предметних области наука безбедности (независно о коме/чему је реч) није ништа друго до процена ризика унутар предметног (истраживаног) подручја. Процена ризика пак подразумева претходно знање о начелним безбедносним *изазовима*. Свест о димензијама изазова профилише знање о ризицима на основу којег се препознају конкретне *претње*. То је херменеутички круг наука безбедности. Кроз дату епистемолошку тријаду стиче се заокружено – целовито *научно* знање о безбедности државе, друштва, установе, појединца, чега год. Најзад, само тако формирано знање омогућава успешно *управљање* безбедношћу, што отвара могућност за стварну *стручну* заштиту референтног предмета безбедности. Све друго остаје на нивоу кратког курса одбране и заштите.

²⁵ Говоримо о *наукама*, а не о *науци* безбедности јер се проблем безбедности појављује у различитим истраживачким пољима и димензијама. Предмет истраживања се може класификовати према подручју: глобална и/или међународна безбедност, национална и/или државна безбедност, еколошка безбедност, корпоративна и/или грађанска безбедност итд., као и према непосредним *предметима* изучавања *унутар* датих подручја: енергетска безбедност, индустријска безбедност, сајбербезбедност, урбана безбедност, безбедност рада итд. Начелно гледано, предмети истраживања немају ограничења, али морају имати своје место у одговарајућим подручјима да би уопште могли да се научно легитимизу и утемеље.

Уочавање изазова, процена ризика и разумевање смисла вредности које садржи референтни предмет безбедности (теоријски моменат), на основу којих се обезбеђује стручно *санирање безбедносне претње* (практични или апликативни моменат) – то су основне димензије наука безбедности и уједно главни императиви њихове употребе. Свако подручје и предмет истраживања наука безбедности подразумева, штавише – захтева *теоријско знање* из других друштвених наука, које су, као што смо видели, иманентне наукама безбедности. Тек када и ако се ове „димензије” и „моменти” наука безбедности усагласе и дођу на исту раван – образује се жељена стручност „безбедњака”.²⁶

*

Да бисмо разумели историју (прошлост), као и дубље или стварне разлоге актуелних догађања истраживаног друштвеног или безбедносног проблема (садашњост), а са њима и тенденције које обликују исходе (будућност), морамо бити начисто са тим *када је, како и зашто* предмет изучавања настао, односно како је раније изгледао и са којим је циљем, сврхом и оправдањем стваран.

Примера ради, ако желимо да разумемо државу и њен значај у улози главног актера свих безбедносних проблема (држава као референтни предмет и уједно као провајдер безбедности) и још ако притом желимо да сагледамо политичке (безбедносне), етичке (моралне), духовне (верске) и друге димензије будућих промена на том плану, онда свакако морамо знати генезу савремених држава из претходних (предмодерних; традиционалних) политичких заједница. Такво знање подразумева увид у деловање историјских актера, идеолошке мотиве и институционалне форме које су узроковале настанак државе.

Познавање генеалогije политичких заједница и њихово поређење помоћу одређеног појмовног „алата” спакованог у одговарајуће теоријске „кутије” омогућава објективно, конкретно и корисно знање о властитом времену, друштву и држави, о њиховој структури и потенцијалима, па тако и о њиховој стварној или измишљеној (не)безбедности. Једино тако обликовано знање о безбедности

²⁶ То би били општи услови за стицање стручности у оквиру наука безбедности, при чему тзв. *уља стручност* подразумева познавање фрагилности конкретног предмета истраживања. По том основу разликују се стручњаци за безбедност конкретног референтног предмета – државе/нације, животне средине, компаније итд.

државе (и друштва) има смисла и само оно може бити корисно и употребљиво.

Најзад, једино тако и на тај начин структурирано *знање о политици* може даље градити новоустоличену научну област именовану као „науке безбедности”. Јер, оно што важи за све тзв. друштвене науке важи и за „науке безбедности”: пуко навођење *емпиријских података* смештених у ограничено време и место (историјски догађаји, херојски чинови, друштвене борбе, правни акти, меморандуми, извештаји итд.) нема баш никакву сазнајну па тако ни употребну вредност уколико се не постави у одговарајући *теоријски оквир* и уколико се догађаји и актери међусобно не пореде у *историјској равни*. Из тога, између осталог, следи и закључак да не постоје нити могу постојати науке безбедности саме по себи. Таква самодовољност била би само друго име за бесмисленост, самозаваравање, ако не и превару.

Исто или слично важи и за псеудонаучно стварање помодних синтагми и кованица које се убацују у *ad hoc* склепане „концепте безбедности” потребне ради стварања утиска „стручности” или „научности”. У том смислу конструишу се појмовне синтагме у виду обичних дескрипција („реформа сектора безбедности”, „феминистички приступ”, „интегрална заштита” и сл.) а заједно са њима и помодни криптоидеолошки појмови („популизам”, „екстремизам”, „фундаментализам” и др.) који се трпају у сваки могући безбедносни контекст – без смисла, реда и разума. Главни промотери таквих појмова, термина и концепата обично мисле да већ само позивање на те чаробне речи производи науку и научне истине. Да ствар буде гора, протагонисти такве магијске праксе неретко ако не већ и по правилу сматрају да (њихова) „научна делатност” по дефиницији обезбеђује некакаву привилеговану сазнајно-моралну позицију у односу на све друге „аналитичаре” и „практичаре”. Отуда и мисионарски сцијентизам у виду моралних лекција о „научности” и „академској исправности”. Уобичајена реакција на такву догматичност јесте друга врста екстремизма у виду „антитеоријских” – набеђених „стручњака” који науке безбедности свде на гомилање (не)корисних информација и обуку за заштиту.

Уместо немушгих уопштавања с једне, те позитивистичких баналности с друге стране, ваљано мишљење о безбедности морало би да изгради свест о целини историјских процеса који обликују и/или производе конкретне безбедносне проблеме (изазове, ризике и претње), као и њима иманентне вредности (етичке, политичке, духовне, верске). Само на том основу може се развити адекватна појмовна

мрежа способна да опише, разуме и објасни тоталитет и засебне аспекте безбедности. Дати приступ избегава (немуште) дефиниције и усмерава се на (конкретна) одређења безбедносних проблема.²⁷

Исто тако, наука безбедности *није* попуњавање „листе стандарда” безбедносних ризика и сличних процедура које се у форми „стручности” самопредстављају за универзалне безбедносне протоколе. То би била друга, још заморнија врста „меморијског изазова” у облику папагајског понављања актуелних законских формулација и термина који чекају своје „спровођење у живот”. Карактеристично за овај вид „стручности”, поготово у његовој апликативној димензији јесте непостојање сваке имагинације, креативности и, коначно, али не и последње – непостојање знања о друштву и/или политици па тако нужно и о безбедности, њеним модалитетима, конструисању, рецензији и реализацији.

Да би се избегле ове и друге сличне дечије болести у конструисању и рефлексiji новоуспостављених наука безбедности, потребно је развијати свест о томе да су оне беспредметне и бесмислене ако се не зна *ко се, шта и зашто* уопште штити или обезбеђује. Знање о томе јесте *политичко знање*, тј. знање о политичком контексту у ком се безбедносни проблеми појављују. Знање политичког контекста подразумева спрегу историјског и теоријског мишљења. Тек уз усвајање таквог знања могуће је доћи и до оног практичног: *како* се неко/нешто штити (обезбеђује, чува).

Синтеза датих упитаности обезбеђује смисао и профил наука безбедности које тиме добијају интердисциплинарни статус студија различитог профила које се организују око заједничког предмета истраживања. Шта год било предмет наука безбедности (од личне и колективне безбедности до безбедности појединих сектора друштва или државе, „међународног поретка” и човекове природне средине итд.), политика/политичко одређује њихов садржај и смисао. Речју, не постоји дословно ниједно поље безбедносног интересовања чији настанак, разрешење и последице не поседују свој одлучујући – *поли-*

²⁷ Упркос жељене „исцрпности” или „теоретичности”, практично све „дефиниције безбедности” обилазу таутологијама које прате конфузија и последична досада. Респектабилна дужина таквог дефинисања више служи као меморијски изазов за читаоце/кориснике, а мање или никако као оно што жели да буде или представља: оперативна сазнајно-плодоносна појмовна алатка за истините судове и употребљиве закључке.

тички карактер.²⁸ Последња пандемија у виду вируса COVID-19 најбоље то доказује: почев од настанка, преко борбе са вирусом, па до санирања здравствених, економских и других последица – дословно је све *политика* – и то у свим њеним могућим значењима (борба за власт и одржавање власти; геополитика, међународни односи итд.).

Наравно, дискурзивно знање о историји политичког функционисања неке заједнице представља *нужан*, свакако *не и довољан* услов за формирање знања о њеној безбедности. Зато већина данас популарних „студија случаја”, независно од навођења безброј стварних или измишљених „чињеница”, позивања на статистику, медијске напise и сличне „индикаторе” или „истраживачке поступке” обично остају тек изоловане приче о појединачним догађајима или феноменима који се не могу разумети уколико су истргнути из целине политичких, идеолошких, економских и других односа који су их произвели. У најбољем случају, тзв. објективне чињенице до којих се толико држи у датом контексту функционишу само као илустрације или пи-кантни детаљи, никада не и као разлог/узрок и уједно довољан повод за обликовање аргумената за ваљано теоријско уопштавање с једне, као и имплицирајућу праксу заштите с друге стране.

С друге стране, покушаји да се механички спајају етаблиране научне дисциплине и да се од пуког искуства – сакупљања и статистичке обраде мање-више произвољно набацаних „индикатора” – направи некаква „објективна наука”, по правилу завршавају у немуштом „здравом разуму”, тј. доказивању очигледног или баналног. Даље следи већ пословична конфузија у виду техничких „безбедносних препорука” и „налога” нехајно осенчених идеолошким паролама у виду „циљева” и „мисија”. И док је плитки позитивизам најчешће био и остао израз неукости псеудоексклузивних протагониста „безбедносне струке”, псеудонаучни „универзализам” је већ сигуран показатељ склоности ка политичкој или идеолошкој манипулацији. Безбројни „независни експерти”, који шпартају домаћим као и глобалним јавним мњењем, најбољи су показатељ таквог стања ствари.

Неутешно бркање *истраживања са креирањем безбедности*, при чему се знање о безбедности (не)свесно своди, тј. сужава на физичко обезбеђивање и заштиту, или се пак (не)намерно проширује у високопарне баналне студије о безбедности свега и свачега, само су део

²⁸ Више о томе види: Владимир Н. Цветковић: „Смисао и перспективе наука и/или студија безбедности (О образовању стручњака за безбедност)“, *Годишњак Факултета безбедности*, Београд, 2018.

показатеља замашне необразованости приучених стручњака и одушевљених аматера (псеудобезбедњака) који компромитују аутентичне теоријске напоре да се изграде употребљиви концепти наука безбедности. Утолико се не може претерати с подсећањем да *свако проучавање безбедности започиње и завршава са знањем о политици*. То је било, јесте и биће основ за научно, дакле, дискурзивно – теоријско и практично изучавање безбедности појединца и заједнице у већ различитим контекстима и формама. Нема сумње да ће будућност наука безбедности зависити управо од доследног поштовања свог епистемолошког корена или језгра. Само на тако постављеном сазнајном темељу, уједињујући *историјски (дијахрони)* и *структурни (аналитички; теоријски) приступ* могу се креирати и усвајати истинита, јасна, разумљива и, најзад – корисна знања из широког спектра подручја наука безбедности.

Литература

- Волерстин, И. (2012). Модерни светски систем, том I и II. Подгорица: ЦИД.
- Goldman, L. (2005). Victorian Social Science: From Singular to Plural. In: M. Daunton (ed). Organization of Knowledge in Victorian Britain. Oxford.
- Попер, К. (1998). Беда историцизма. У: Критика колективизма. Београд: Филип Вишњић.
- Попер, К. (1973). Логика научног открића. Београд: Полит.
- Фукујама, Ф. (2007). Изградња државе. Београд: Филип Вишњић.
- Најек, Ф. А. (1955). The Source of the Scientific Hubris: L'Ecole Polytechnique. In: The Counter Revolution of Science (Studies on the Abuse of Reason). London: The Free Press.
- Цветковић, В. Н. (2018). Смисао и перспективе наука и/или студија безбедности (О образовању стручњака за безбедност). Београд: Годишњак Факултета безбедности.
- Цветковић, В. Н. (2018). Политичке идеологије – стицање и управљање моћи. У: Социологија политике – проблеми, теорије, идеологије. Београд.
- Цветковић, В. Н. (уред.) (2010). Ризик, моћ, заштита (Увођење у науке безбедности). Београд.